

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЖІНОК (МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД)

Н. О. Палій

аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Аналіз нормативно-правової площини розвинутих країн свідчить про наявність правової бази для гендерної рівності жінок та чоловіків. Але практична реалізація закріплених норм не завжди збігається з баченням законотворчого органу. Крім того, варто звернути увагу на той факт, що в основному більшість у законодавчому органі кожної окремої держави займають переважно чоловіки.

Історія свідчить про наявність дискримінації в суспільстві, що пов'язане з роллю жінки у сім'ї. Однак, глибоке вивчення міжнародної практики протидії дискримінації може допомогти для ефективного внесення змін в чинні нормативно-правові акти та прийняття нових з метою удосконалення механізмів досягнення гендерної рівності.

Право на недискримінацію є основоположним правом і закріплено в ряді міжнародних документів. Проте особливості реалі-

зації цього права все ж потребують детальнішого вивчення та усвідомлення можливостей практичної реалізації цього права кожної окремої країни. Говорячи про правові аспекти протидії дискримінації, в першу чергу, потрібно звернути увагу на міжнародні стандарти, зокрема, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [1] та Європейську конвенцію з прав людини [2], які декларують рівні права та можливості між жінками та чоловіками. Стаття 1 Європейської конвенції з прав людини гарантує права та свободи, що поширюються на кожного, хто перебуває під юрисдикцією 47 держав-членів Ради Європи. Принцип недискримінації за ознакою статі гарантують ст. 14 і Протокол 12 до Конвенції. Крім того, Європейська соціальна хартія [3] встановлює реалізацію економічних та соціальних прав без дискримінації. Окрім того, Рада Європи

у своїх ключових конвенціях та рекомендаціях Комітету міністрів, Парламентської асамблеї та Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи встановлює відсутність дискримінації за ознакою статі як одне з основних прав людини. Також дієвим механізмом практичної реалізації закріплених у Конвенції норм є розробка та впровадження Стратегії гендерної рівності Ради Європи на відповідні роки. Так відповідно до Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 рр. для реалізації місії Ради Європи щодо захисту прав людини та підтримки демократії та забезпечення принципу верховенства права необхідним елементом є досягнення гендерної рівності [4; 5].

Враховуючи існування стереотипів щодо ролі жінки у суспільстві, які формувалися впродовж тисячоліть, складною задачею є зміна сприйняття та відношення до жінок у різних сферах суспіль-

ного життя. Твердження, що чоловіки несуть першочергову відповідальність за діяльність у громадській сфері – економіці та політичному житті – має історичне підґрунтя та своїх прихильників серед частини суспільства. Вважається, що жінки несуть першочергову відповідальність за приватну сферу – дім і родину. Такий розподіл тягне за собою наявність дискримінації жінок у різних сферах життя.

Історично нерівноправні відносини у владі між жінками та чоловіками призвели до домінування чоловіків над жінками та дискримінації жінок із боку чоловіків, а також до перешкоджання повноцінному покращенню становища жінок. Однак і жінки, і чоловіки є жертвами стереотипів, що обмежують можливості як одних, так і інших [4; 6].

Проблеми, пов'язані з дискримінацією жінок, присутні у сучасному світі. Наявність цієї проблеми підтверджується рядом досліджень, у тому числі у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023, яка визнає існування такого факту. Гендерна нерівність та структурні бар'єри існують у багатьох сферах, відводячи жінкам та чоловікам їх традиційні ролі та обмежуючи жінок у можливостях користуватися своїми основними правами [4; 5].

Нормативно-правова база, яка сприятиме практичному подоланню гендерного нерівноправ'я, є рушійною силою реальних змін. Тому аналіз та вивчення нормативно-правової бази різних країн щодо протидії дискримінації жінок важливі та необхідні. Нормативно-правова складова є першочерговою основою для закріплення прав та свобод жінок. Держави-підписанти міжнародних конвенцій у сфері прав людини беруть на себе зобов'язання щодо протидії дискримінації в усіх її формах та проявах,

в тому числі дискримінації за ознакою статі. Такі принципи містять у собі всі міжнародні угоди у сфері прав людини, зокрема, Загальна декларація прав людини [5], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [6], Міжнародний пакт про громадянські та культурні права [7]. Деякі міжнародні документи повністю присвячені регулюванню питань протидії дискримінації щодо жінок, зокрема, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. На підставі Пактів та Конвенцій приймаються правила та рекомендації щодо практичного застосування закріплених міжнародними документами норм. Кожна країна бере на себе зобов'язання шляхом підписання міжнародних конвенцій, а також закріплення відповідних норм в національних конституціях і в нормах національного законодавства, що може позитивно або негативно впливати на роль жінок.

Задля ефективного викладення тексту правової норми необхідним є проведення досліджень щодо протидії дискримінації. Також для практичної реалізації закріплених норм важливим є залучення неурядових організацій і громадськості. Це допоможе підвищити обізнаність жінок щодо їх прав та можливостей, особливо актуальним питання доступності інформації залишається серед жінок з вразливих груп. Правильне донесення інформації щодо можливості реалізації своїх прав може відігравати вирішальну роль у сприйнятті розуміння гендерної рівності та її важливості. Крім того, залучення громадських організацій є важливим для моніторингу ефективності застосування прийнятих норм та відповідності досягнутим результатам заявленої нормотворцями мети.

Характеристика правового регулювання боротьби з дискриміна-

цією, а саме на цьому зосереджуємо свою увагу, вимагає вивчення основних термінів, понять, дефініцій. Найефективнішим визначенням понять і дефініцій, звичайно, є легальне, тобто визначене в законі чи іншому нормативному акті, саме воно дає можливість виокремити засади, ознаки, критерії того чи іншого явища. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок містить визначення дефініції «дискримінація щодо жінок» [8]. Відповідно до ст. 1 згаданої Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок дискримінація щодо жінок означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі. Водночас, як у науковому середовищі, так і на практиці, постійно працюють над уточненням та розширенням цього поняття. Також поняття дискримінації за ознакою статі застосовуються і в низці європейських документів.

Так, заборона дискримінації за ознакою статі встановлена у Хартії основних прав Європейського Союзу [9], де визначено, що «забороняється дискримінація за будь-якою ознакою, зокрема, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, віросповідання або переконань, політичних та інших поглядів, приналежності до національної меншини, майнового стану, походження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації». Членство у Європейському Союзі покладає на державу – учасницю зобов'язання у ЄС приєдна-

тися до міжнародних угод у сфері протидії дискримінації. Директиви ЄС містять положення щодо застосування органів або покладення цих функцій на вже існуючі органи щодо забезпечення рівного ставлення принаймні за такими ознаками, як стать, раса та етнічне походження. Таким чином, забезпечується механізм практичної реалізації принципів, закріплених у міжнародних документах.

ОБСЄ так само вимагає від своїх країн-членів дотримуватися їхніх зобов'язань у сфері прав людини, у тому числі щодо викорінення дискримінації за ознакою статі: «Держави-члени спільно або окремо несуть основну відповідальність та відповідають перед своїми громадянами за виконання своїх зобов'язань щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Вони зобов'язані зробити принцип рівності чоловіків і жінок невід'ємною складовою своєї внутрішньої політики та політики стосовно Організації» (ОБСЄ, 2004, с. 9).

Країни ЄС та країни Східного партнерства затверджують програми державної політики та плани заходів щодо гендерної рівності. Зокрема, важливим аспектом досягнення закріплених міжнародними документами та національним законодавством окремої країни цілей у сфері протидії дискримінації жінок є аналіз практичної реалізації чинних норм і реалізація заявлених програм та заходів. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2014-2017 рр. містить твердження, що найчіткіше вираження нерівномірного балансу влади між жінками та чоловіками – це насильство щодо жінок, що є порушенням прав людини й серйозною перешкодою гендерної рівності [10; 1]. Одним із найбільш виразних прикладів нерівності жінок та чоловіків є насильство над жінками. Його трактують як порушен-

ня людських прав жінок і як основну перешкоду до гендерної рівності [4; 5].

Найбільш всеосяжним та важливим міжнародним документом є Конвенція Ради Європи, мова йде про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) [11]. Підписання країнами цієї Конвенції є індикатором боротьби з дискримінацією в країні. Відповідно до дослідження, проведеного Радою Європи [12], саме насильство проти жінок є критичним показником того, як жінки сприймаються суспільством. У дослідженні розглянуто доступні факти про поширеність насильства, наявність законів, що карають насильство щодо жінок, зокрема, наскільки ефективно ці закони впроваджуються.

Спеціально не зупиняємось на характеристиці нормативних актів розвинутих європейських країн, оскільки в цих країнах значно нижчий рівень дискримінації, ніж у пострадянських країнах. Рівень дискримінації окремих арабських країн і боротьба з нею вимагають спеціального дослідження.

У згаданому вище дослідженні була зібрана інформація щодо насильства проти жінок в країнах Східного партнерства. Стосовно насильства щодо жінок інформація від консультантів така: у Вірменії статистика поліції показує в середньому 621 зареєстрований випадок на рік, однак неурядові організації з питань жіночих прав спільно називають середню цифру в 5000 дзвінків на гарячій лінії на рік. За даними опитування Фонду народонаселення ООН щодо Вірменії, опублікованому у 2010 р., 61% опитаних жінок, які мають партнера або коли-небудь були у стосунках, страждали від контролюючої поведінки. Четверть зазнала психологічного насильства чи знущань, а 8,9% стра-

ждали від фізичного насильства. Лише 7,7% жінок вважали, що такі проблеми, як домашнє насильство, можна обговорювати з людьми поза сім'єю. У 2013 році законопроект про насильство в сім'ї було відхилено на тій підставі, що він був би неможливим для виконання; проте однією з умов у Програмі бюджетної підтримки ЄС у сфері прав людини на 2016-2018 рр. є прийняття окремого закону про домашнє насильство. У 2010 році Азербайджан ухвалив закон про запобігання домашньому насильству. У 2012 р. було повідомлено про 1633 злочини, учинені внаслідок домашнього насильства. З них 1284 були жінками. Хоча неурядові організації повідомляють про значно більшу кількість таких випадків, не зареєстрованих в офіційній статистиці. У Білорусі 77% населення постраждали від домашнього насильства (77,3% жінок і 76,7% чоловіків), одна з кожних трьох жінок страждає від фізичного насильства, а одна з п'яти – від сексуального насильства. Кримінальний та Цивільний кодекси, а також Кодекс про адміністративні правопорушення містять ряд статей, які визначають незаконні насильницькі дії стосовно особи, однак є випадки, коли такі дії не можуть переслідуватися, оскільки вони відбуваються в сім'ї. Очікується, що спеціальний закон про домашнє насильство буде прийнято найближчим часом. Це відбудеться після роботи Фонду народонаселення ООН з різними міністерствами та НУО. У Грузії є спеціальний закон щодо домашнього насильства, а у 2014 р. було зареєстровано 742 випадки насильства щодо жінок. Однак НУО вважають, що закон не є широко відомим або застосовуваним. У Молдові поширеність домашнього насильства у 2012 р. становила 64%: психологічного насильства – 59,4%, фізичного насильства – 39,7%, сексуального насильства –

18,6%. Спеціальне законодавство про боротьбу з насильством у сім'ї є, однак воно не є широко відомим чи застосовуваним [12, с. 28].

Підписання Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок покладає на держави-сторони зобов'язання подавати Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй для розгляду Комітетом доповіді про законодавчі, судові, адміністративні або інші заходи, вжиті ними для виконання положень цієї Конвенції, та про прогрес, досягнутий у цьому напрямі (ст. 18 Конвенції).

Таким чином, можна прослідкувати наявний прогрес, оскільки ст. 2 Конвенції зобов'язує сторони включити принцип рівності жінок і чоловіків у свої державні конституції та забезпечити практичну реалізацію принципу шляхом ухвалення відповідного законодавства.

Відповідно до регіонального дослідження, представництво жінок у політиці в країнах східного партнерства, проведеного Радою Європи, Вірменія прийняла закон про рівні права та рівні можливості для жінок і чоловіків від 2013 р. Конституція Азербайджану містить ст. 25: «Чоловіки та жінки мають рівні права та свободи, незалежно від раси, національності, релігії, статі, походження, майнового стану, соціального положення, переконань, приналежності до політичної партії, профспілки чи соціального об'єднання». Крім того, в Азербайджані прийнятий Закон «Про забезпечення

гендерної рівності (між чоловіками та жінками)». В Білорусі в ст. 22 Конституції зазначається, що всі громадяни рівні перед законом і мають право, без дискримінації, на однаковий захист прав і законних інтересів. Основний закон не містить положень, що забороняють дискримінацію на основі статі, чи окремих положень про рівність між жінками та чоловіками. Грузія прийняла Закон про гендерну рівність від 2010 р., ст. 3 (визначення), Гендерна рівність: «частина закону про права людини, що стосується рівних прав і зобов'язань, обов'язків та рівноцінної участі чоловіків і жінок у всіх сферах особистого та громадського життя». В Молдові існує Закон про забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків [12, с. 50].

Ефективність протидії дискримінації жінок залежить від багатьох факторів, в тому числі від повноти правового регулювання і, в першу чергу, на рівні національного законодавства. Саме національні нормативні акти мають не тільки декларувати заходи протидії дискримінації, а також передбачати заходи запобігання дискримінації, відповідальність осіб, що вчиняють її, та матеріальне і соціальне забезпечення та підтримку особам, щодо яких вчиняється дискримінація. Без цього такий нормативний акт залишається лише декларацією. Аналіз існуючого законодавства, проведення відповідних досліджень та обмін досвідом сприяє ефективному впровадженню існуючих механізмів та є важливим

для розуміння необхідних змін. Зокрема, основною метою дослідження уповноваженого Верховної Ради з прав людини «Національні системи моніторингу дискримінації: огляд міжнародного досвіду» полягає у вивченні досвіду роботи національних систем моніторингу дискримінації, зокрема гендерної дискримінації, які існують у різних країнах світу, та узагальненні різних моделей таких систем, а також кращих практик і висновків [13; 7].

Аналізуючи чинні міжнародні документи, практику їх застосування в різних країнах і наявні результати, можна прийти до висновків, що з метою протидії дискримінації важливим є прийняття законів з метою забезпечення гендерної рівності, внесення змін в існуючі нормативно-правові акти для створення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків. Крім того, важливим є запровадження інституції омбудсмена з рівних прав і можливостей та створення парламентських груп для протидії дискримінації та досягнення гендерного паритету, а також залучення неурядових організацій і громадськості для розширення інформації щодо наявності відповідних прав та шляхів їх реалізації. Країни ЄС, країни Східного партнерства, як і Україна, мають ряд напрацювань щодо забезпечення протидії дискримінації жінок, водночас питання забезпечення реального гендерного балансу не є вирішеним і потребує проведення подальшої роботи в цьому напрямі. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
2. Європейська конвенція з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
3. Європейська соціальна хартія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
4. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
5. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
7. Міжнародний пакт про громадські та культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
9. Хартії основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524
10. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2014-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/1680590176>;
11. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/1680096e45>
12. Регіональне дослідження представництво жінок у політиці в країнах східного партнерства [Електронний ресурс] // Посіб. Ради Європи для громадських організацій – Режим доступу : <https://rm.coe.int/regional-study-on-women-s-political-representation-in-the-eastern-part/1680741a1f>
13. Дослідження уповноваженого Верховної Ради з прав людини «Національні системи моніторингу дискримінації: огляд міжнародного досвіду» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [MSDiscrim5Ukr_final.pdf](#)